

PORTRÉ

„A régi történészek szövegeivel való munka számomra ugródeszka volt az alföldi problematika kutatásához.”

Bemutatjuk Miroslav Kmeť történészt

Miroslav Kmeť (1964) a dél-alföldi szlovákság múltjának egyik legismertebb és legelismertebb kutatója. 1989 és 1993 között Békéscsabán a szlovák gimnáziumban, 2004-ig a besztercebányai Andrej Sládkovič Gimnáziumban tanított. 2004 óta a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Történelem Tanszékének oktatója, 2010 óta docense. Tagja a Magyar–Szlovák és a Magyar–Román Vegyesbizottságnak, a Szlovák Történelmi Társulatnak és az Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete Tudományos Tanácsának. 2010-ben megjelent kötetében (Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí) a 19. századi dél-alföldi történelmi irodalom jellegzetességeit tárta fel, és még ugyanebben az évben kiadott egy tanulmánykötetet Na margo dvoch storočí. Štúdie zo slovenských dejín 19. a 20. storočia (Két évszázad széljegyzetei. Tanulmányok a 19. és 20. századi szlovák történelemből) címmel, ahol néhány történelemdidaktikai írás mellett olyan tanulmányokat olvashatunk, amelyekben kísérletet tesz dél-alföldi, illetve a mai Szlovákia területét egymáshoz kapcsoló jelenségek és intézmények elemzésére. 2012-ben jelentette meg a dél-alföldi szlovákság történetét összefoglaló, kétkötetesre tervezett nagymonográfiája első kötetét, Krátke dejiny dolnozemských Slovákov (Az alföldi szlovákok rövid története) címmel.

Besztercebányán született és ott is járt gimnáziumba, illetve egyetemre, amelynek most docense. Beszélne a városhoz fűződő viszonyáról, az Önt ott ért hatásokról, illetve egyetemi éveiről?

Besztercebánya városa a múltjával együtt számomra, mint a város szülöttje számára kétségtelenül a történelem kutatásához szükséges legfontosabb inspirációt jelenti. A történelem iránti érdeklődésemet mindenekelőtt gimnáziumi történelemtanárom, Dr. Oldrich Richter, a 19. század szakértője és az 1983-as, *Banskobystrické gymnázium* (A Besztercebányai gimnázium) című, a középkortól induló besztercebányai iskolai képzést feldolgozó, igen figyelemreméltó munka szerzője ébresztette fel. Jómagam az 1970-ben Besztercebányához csatolt Šalkováról származom. Nagyon sokat jelentett számomra az a tény is, hogy anyai ágon a Spišiak (Szpissák) famíliából, az ottani szlovák-magyar-német eredetű molnárcsaládból származom, főleg felmenőim 19. század hatvanas éveiből való, terjedelmes irathagyatékának a felfedezése óta. Úgyhogy végül publikáltam egy történeti-genealógiai tanulmányt a šalkovái malom történetéről, amely magyarul is olvasható (a galántai múzeum közreműködésének köszönhetően) és – számomra meglepő módon – eddigi minden munkám közül a legtöbb kiadást érte meg. A *Besztercebányai Egyetem Pedagógiai Karán* végzett történelmi tanulmányaim is rendkívül nagy hatást gyakoroltak rám. Itt már elsősorban a 19. századi és 20. század elejei történelemnek szenteltem figyelmet, ami főként a losonci születésű Valéria Chromeková docens asszonynak volt köszönhető, aki a máig nagyra értékelt *Politické strany Uhorska. Vznik a vývin politických strán Uhorska do roku 1890* (Magyarország politikai pártjai. Magyarország politikai pártjainak alakulása és fejlődése 1890-ig) című munka szerzője volt. Sajnos annak a kornak a politikai szituációja nem tette lehetővé e munka folytatásának a megjelenését. Minden egyetemi évben részt vettem a hallgatói tudományos életben, amely mérhetetlenül gazdagított, úgyhogy végül az ún. vörös diplomával, dékáni kitüntetéssel és pedagógiai doktorátussal fejeztem be tanulmányaim.

Több tanulmányában is foglalkozik Besztercebánya múltjával. A bennük szereplő helyekhez, történetekhez személyes élmények is fűzők?

A besztercebányai régió történelmével kapcsolatos kutatásaim számos témát felölelnek – az iskoláztatás történetét, azt a folyamatot, ahogyan a város német közössége magyar identitásúvá vált a dualizmus öt évtizede alatt, a reklámok, az ipar, a vállalatok történetét a Monarchia végétől a II. világháború végéig, a há-

borús eseményeket, a kommunista rezsim kezdeteit, ahogy talán marginálisnak tűnő témákat is. Ilyen pl. az úgynevezett banderistáknak, tehát a Stepan Bander által vezetett, 1945 és 1948 között a lengyel és a szovjet hadsereg ellen harcoló antikommunista ukrán felkelő hadsereg tagjainak a behatolása, akik a katonai vereség következtében megkísérelték Szlovákia területén keresztül elérni Ausztria amerikaiak által megszállt övezetét, miközben a csehszlovák hadsereg és más katonai egységek üldözték őket. Az egyik menekülési útvonaluk épp Besztercebánya mellett vezetett, és akkor itt számos érdekes esemény történt, mivel a szlovákiai polgári lakosság (szemben Csehországgal) ezen ukrán felkelőket többnyire támogatta. Sőt, még anyámnak is vannak emlékei a bandera-követők 20-30 főnyi csoportjával való személyes találkozás élményéről a šalkovái malomban, akiket a családjunk élelemmel látott el. Ugyancsak érdekesek voltak számomra nagyapám első és második világháborús történetei, főként, hogy a malmunk környékén az erdőben a mai napig megmaradtak az árkok és bunkerek maradványai.

A mai besztercebányaiak hogy kötődnek a város múltjához? Mely elemek hangsúlyosak számukra a város múltbeli képében? Az 1944-es németellenes felkelés uralja ezt a képet, vagy a korábbi évszázadok is hangsúlyosak? Kötik-e például saját városuk múltjához a Zólyom megyei alispánként a vármegye akkori központjában, azaz Besztercebányán tevékenykedő Grünwald Bélát?

Úgy vélem, hogy a város történelme az utóbbi időben egyre inkább láthatóvá válik a szélesebb nyilvánosság számára, amit főleg a lelkes amatőr helytörténészek kezdeményezései segítenek elő, pl. az általuk kiadott *Permon* nevű folyóirat és a szintén általuk szervezett rendezvények, a nyilvánosság számára a városban és környékén szervezett történelmi séták. Maga a folyóirat főleg a régebbi korok történelmével foglalkozik, külön figyelmet szentelve a 19. században és a 20. század első felében továbbélő bányász hagyománynak és annak, hogy bemutassák a régió jelentős személyiségeit – szlovákokat, németeket, magyarokat, tudósokat, művészeket, vállalkozókat és másokat.

Grünwald Béla alakja elvileg széleskörűen, igaz, kifejezetten negatívan ismert: úgy említik, mint a brutális magyarosítás képviselőjét vagy mint „janicsárt” (arra utalva, hogy apja német és anyja szlovák volt). Valami azonban engem is meglepett – Grünwaldot csak kevesen kötik Besztercebányához. Ez nyilván annak a megmosolyogtató besztercebányai hagyománynak a része, hogy ami rossz, az Zólyomhoz tartozik. Ez a Besztercebánya (a történelmi Neusohl, azaz „Újzólyom”) és Zólyom (Altsohl, régi nevén Ó-Zólyom) közötti rivalizálás a mai napig markánsan látható pl. a jéghoki klubok kölcsönös heves összecsapásai-

ban. Az utóbbi években Besztercebányán számos városrész (pl. Radvány, Sásóvá-Rudlová, Šalková) monográfiája jelent meg, amely szintén a város történelme iránti szélesebb érdeklődés megnyilvánulása. A *Štátna vedecká knižnica* (Besztercebányai Állami Tudományos Könyvtár) is kiadott néhány munkát a városhoz valahogy kötődő jelentős személyekről, pl. nemrég jelent meg egy könyv a híres építészről, Ladislav Hudecról, akinek a házában ma a Kúria hotel és panzió van.

Az 1944-es németellenes Szlovák Nemzeti Felkelés (SNP) már nem az a legjelentősebb esemény, ahogy azt a kommunista rezsim idején pertraktálták, de ennek ellenére a történelem fontos része maradt. Elvégre a városban található az SNP Múzeuma több, mint száz alkalmazottal, akik nagyon aktívak – és ez a kutatómunka nem csak magára a felkelésre irányul, de más történelmi eseményekre is, és széles nemzetközi együttműködésekben, gazdag kutatási és kiadói tevékenységben nyilvánul meg, amelynek magam is részese vagyok.

Mikor találkozott először a dél-alföldi szlovákság történetével?

Nos, először akkor találkoztam a dél-alföldi szlovákság témájával, amikor 1989-ben vendégtanári állásajánlatot kaptam Magyarországon. Akkor aztán igyekeztem minél többet megtudni erről a témáról a szakirodalomban. Lehet, hogy meglepően hangzik, de középiskolai és egyetemi tanulmányaim idején a dél-alföldi szlovákok történetének témája csaknem tabu volt, legalább annyira, mint a szlovákiai nemzetiségi kisebbségek, a magyarok, a ruszinok vagy mások története. Ilyen volt az uralkodó rezsim politikája. Tehát még 1989-ben sem tudtam arról egyáltalán, hogy Békéscsaba városában jelentős szlovák kisebbség él! Ugyanakkor az utolsó, 1910-es magyarországi népszámlálás idején ez volt „a legnagyobb szlovák város Magyarországon”, s Békéscsabához képest több szlovák csak Budapesten élt. Úgyhogy csak a békéscsabai szlovák gimnáziumba érkezésem, 1989. november 1-je után kezdtem megismerkedni az ottani valósággal.

Milyen hatások érték ekkor Békéscsabán? Mik voltak a meghatározó élményei?

Számomra a csabai lét a kezdetektől egyfajta „kellemes sokk” volt. Besztercebányáról egy teljesen más világba kerültem, egy „lapos” síkságra, ahol hiányoztak nekem a hegyek, amelyek között addig minden hétvégén csavarogtam. Az iskolában, a múzeumban és a megyei könyvtárban szerzett új barátoknak köszönhetően azonban nagyon hamar megbarátkoztam ezzel az új környezettel. Rögtön az elején felkeresett egy fiatal muzeológus-ethnográfus, Ando György (a *Mun-*

kácsy Mihály Múzeum jelenlegi igazgatója), aki épp akkor tért vissza pozsonyi tanulmányairól, és én belecsöppentem az ő baráti körébe. Így pillanthattam bele a csabaiak mindennapi életébe, beleértve a szállásokon végzett mezőgazdasági munkát, a szüretet, a disznóvágást és a kolbászkészítést. Mindezek érzelmileg is megérintettek engem.

Fontos hatása volt annak is, hogy csaknem mindennap ellátogattam a Múzeumba, illetve annak levéltárába és gyűjteményeibe, szokás szerint Andóval vagy történész kollégájával, Kocsor Jánossal együtt. A szlovák iskolában hasonlóan pozitív munka folyt, új tankönyveket és segédkönyveket dolgoztunk ki, valamint megalapítottuk a *Slovenčinár* című módszertani folyóiratot is. Elkezdtém írni az 1991-ben, több mint négy évtized után újra megjelenő *Čabienský kalendárba* (Csabai Kalendárium) is. Akkoriban írtam át Haan Lajos 1866-os, *Pamätnosti békėsčabienske* (Békéscsabai emlékek) című, a kor szlovákságával íródott, gót betűs munkáját szlovák irodalmi nyelvre. A könyv a szlovák gimnázium vezetésének és a *Magyarországi Szlovákok Szövetségének* köszönhetően jelent meg 1991-ben, Haan halálának 100. évfordulóján, az eredeti szöveggel együtt, amelyhez én írtam a jegyzeteket és az utószót. Eredetileg az volt a szándékom, hogy ezt a szöveget a diákokkal a tanórákon dolgozzuk majd fel, hogy ezáltal a nyelv tanulása mellett az elődeikről szóló történeti tudatuk is a figyelem középpontjába kerüljön. Zsilinszky Mihály *Dejepise mestečka Sarvaš* (Szarvas város történetírása) című, 1872-es munkájával ugyanez volt a szándékom, amelyet azonban később, csak 2004-ben adott ki a *Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete* (a szerkesztő Chlebniczki János volt). A könyv három nyelven jelent meg: az eredeti magyar és bibliai cseh nyelven, illetve szlovákul az én átírásomban, jegyzeteimmel és előszavammal. A 19. századi történészek eredeti szövegeivel végzett munka arra inspirált, hogy tovább kutassam ezt a problematikát.

A dél-alföldi szlovákság, a róla szóló gazdag helytörténeti irodalom ellenére kifejezetten ritka kutatási témának számít a professzionális magyar, szlovák vagy román történészek között. Mit gondol, miért alakult ez így? Miért tekintette minden nemzeti történetírás egy kissé „tárgykörén kívül esőnek” a dél-alföldi szlovákságot?

Azt gondolom, alapjába véve, ahogy fentebb elmondtam – a kommunizmus időszakában a vasfüggöny mögötti országok mindegyike mellőzte a nemzetiségi kisebbségeket, bár bizonyos jogaik deklarálva voltak, de csak annyiban, hogy ápolják a néphagyományt a „táncoló nemzetiségek” eszméjének az értelmében, amivel a jobb, „szocialista társadalom” életörömét fejezhették ki. De a végső cél

az egységes „dolgozó népbe” való asszimilációjuk volt, úgyhogy a kisebbségek története nem tartozott a historiográfiában preferált témák közé. A leghatékonyabb mindemellett a magyarországi rezsim volt, ahol az 1960–1961-es iskolai évben eltörölték a nemzetiségi iskolák anyanyelven történő egynyelvű tanítását, magyar tanítási nyelvet vezettek be, s a nemzetiségek nyelvén csak három tárgyat hagytak meg (anyanyelv, történelem, földrajz). Ez a lépés alapvető módon befolyásolta a szlovák kisebbség jövőbeni fejlődését, amely így alapvetően elvesztette az anyanyelvi képzés lehetőségét, és egyértelműen felgyorsult az asszimilációja. A dél-alföldi szlovákok történetét Romániában és Magyarországon gyakran amatőr, illetve népszerűsítő formában kutatták és publikálták maguk a dél-alföldi szlovákok, akik általában gyakorló tanárok voltak. Szlovákiában ezzel a témával elsőként vagy inkább egyedüliként a történész Ján Sirácky foglalkozott, de törekvései és publikációi ellenére az alföldi szlovákság, vagyis a szlovák nemzet csaknem ötödrészenek a története a hivatalos történetírás érdeklődésén kívül esett, mivel a párt tudománypolitikája más témákat diktált.

Talált-e olyan különleges jelenségeket, társadalmi folyamatokat, a kutatás során, amelyek egyediek voltak a dél-alföldi szlovákságon belül? Van-e olyan társadalomelméleti-történelemelméleti kérdés, amely különösen jól vizsgálható ennél a saját etnikai tömbjétől több száz kilométerre elszakadó csoportnál?

Az alföldi szlovákság története a „felföldi” szlovákságéval szemben kétségtelenül több szempontból különleges. Mindenekelőtt kifejezetten érdekes az elhagyott vidék kolonizációjának civilizációs aspektusa: valami hasonlót élhettek át pl. az amerikai telepesek a prérin vagy a búrok Dél-Afrikában. A szlovák telepesek többnyire korábban általuk még ismeretlen típusú vidékre érkeztek. Kénytelenek voltak alkalmazkodni, az építési munkákban a megszokottól eltérő építőanyagokkal dolgozva feltalálni magukat, elsajátítani új mezőgazdasági eljárásokat, a takarmányozás új módjait stb. A vidéket megművelték, a pusztaságokat termőfölddé változtatták, öntözőcsatornákat építettek ki, fákat, erdőket ültettek, új kultúrnövényeket termesztettek. A másik aspektus az eltérő társadalmi helyzetük és az, hogy a Felföld különböző régióiból származó lakosságból működő közösségeket építettek ki. A helyi szlovákok egy jelentős részének a vagyonosodása társadalmi és politikai öntudatosodásukhoz vezetett. És bizonyosan rendkívül fontos aspektus volt az egyházi élet, amely különösen az evangélikusok körében – és ők alkották az alföldi szlovák népesség több mint kétharmadát – az írástudással, iskolai és egyházi önkormányzatisággal volt összekötve.

Engem mindenekelőtt a kormány által preferált – főleg a dualizmusban érezhető – magyarosítás hatásai és a fokozódó asszimiláció kérdései érdekelték, amelynek a más (magyar, szerb, román, német, bolgár) nyelvű lakossággal körbevett szlovák telepések ellenálltak. Az etnikai vagy nemzeti identitás változásának, a patriarchális paraszti társadalmon belüli fennmaradásának és konzerválódásának faktorait is kutattam.

Ön szerint tehát ezeknek a sajátos társadalmi aspektusoknak köszönhető az is, hogy épp ebből a közösségből került ki az első magyarországi, országos jelentőségű parasztmozgalom vezetője, Áchim L. András?

Úgy gondolom, hogy részben igen, hiszen a régióban a parasztság rétege jellegzetesen erős és tehetős volt, számban felülmúlta a nagybirtokok alkalmazottait. De bizonyára magának Áchimnak a karizmatikus személyisége és a multietnikus lakosság együttműködése is jelentős szerepet játszott. Hogy Áchim milyen jelentős volt ebben a mozgalomban, látható abból a tényből is, hogy idő előtti halála után az agrárszocialista mozgalmak törést szenvedtek el.

A már említett Zsilinszky Mihály unokaöccsei, Bajcsy-Zsilinszky Endre és Zsilinszky Gábor lőtték le 1911-ben egy szóváltás során Áchimot. Törvényszerű volt Ön szerint a konfliktus elfajulása?

A Zsilinszky család és „Ondriš” Áchim családja közti viták régóta tartottak és politikai vetélkedésben csúcsosodtak ki, amelyek a személyeskedő támadásig és kölcsönös sértésig jutottak el. Elvégre Áchim is ismert volt kemény és néha kíméletlen fellépéséről. De a konfliktus közvetlen forrásává végül a *Frisz Újságban* 1911 májusában megjelenő Áchim-ellenes cikksorozat vált, amire ő hasonlóan felháborodottan válaszolt. Mindezek együtt vezettek 1911. május 14-e tragikus reggeléhez, amikor őt saját házában megtámadták a Zsilinszky fivérek és egyikük lelőtte. Igaz, ezen események kapcsán különféle pletykák keletkeztek. Én magam is hallottam néhány „biztos hírt”, amelyek – és ez érdekes – a mai napig visszhangoznak a csabai nyilvánosságban.

Kutatásának kezdetén a dél-alföldi történetírókkal foglalkozott. Első monográfiájában is a tizenöt legjelentősebb 19. századi alföldi szlovák historikusról szól. Miért épp őket emelte ki?

Ahogy már említettem, a régi történészek szövegeivel való munka számomra egyfajta ugródeszka volt az alföldi problematika további kutatásához. Mindenekelőtt Haan Lajos és Zsilinszky Mihály inspiráltak és ösztönöztek helytörténeti érdeklődésükkel, a forrásokkal végzett alapos munkájukkal és történelmi szövegeik irodalmi, esztétikai értékeivel. Mindketten a ma is modernnek számító „mindennapok történelmével” foglalkoztak, ami, igaz, a néprajztudomány által is gyakran befolyásolt helytörténetírás lényegéből fakad. Azonfelül a korabeli történészek élete és tevékenysége rendkívül pontosan rámutat a kor jellegére, és többet nyújt számunkra a „száraz adatoknál”, mivel a vizsgált közösség fejlődésének mentális képét is felvázolják.

A dél-alföldi szlovákság mellett gyakran foglalkozik a magyar-szlovák történelmi kapcsolatokkal, például a történelemtankönyvek múltábrázolásának a különbségeivel. Ön szerint hogy kellene összeállítani egy modern, toleránsabb tankönyvet?

Azt természetesnek vehetjük, hogy a történelem magyar és szlovák értelmezése bizonyos események kapcsán sosem lesz azonos. Véleményem szerint a toleránsabb tankönyvek létrejöttének kulcsa, hogy egyáltalán közöljünk információkat „arról a másiktól” a szövegben, hiszen pl. számos magyar tankönyvből a szlovákoknak még csak a létezésére vonatkozó adatok is hiányoznak. Ezekben Magyarország múltja az etnikumok története szempontjából alapjaiban steril módon jelenik meg. Továbbá bizonyosan jó lenne, ha a tankönyvszerzők tisztázni tudnák, hogy hogyan lehet a nemzeti történelmet úgy tanítani, hogy ne legyen nacionalista, pl. hogy az objektív információkat szerzői „hozzátoldások”, kommentárok, előírt értelmezések nélkül közöljék, hogy óvakodjanak az érzelmi jelzőktől és az egyes szereplők kritikátlan felértékelésétől. Az is fontos, hogy e szerzők az időtlen és a nemzetektől független kultúrtörténeti értékekre helyezték a hangsúlyt, és hogy a történelmi szereplők kiválasztásának súlypontjai a politikátörténet irányából a kultúrtörténet felé tolódjanak el. Az egyes események ellentmondásos interpretációi, illetve a kulturális közelség esetén fontos az álláspontok, sorsok, törekvések elnevezésére és ezek egymáshoz való közelítésére is figyelni. Magam a középiskolai történelemtankönyvekhez kiadott munkafüzetekben (2011, 2012), melyeknek társszerzője vagyok, arra törekedtem, hogy több, a magyar történelemmel, illetve a szlovákiai romák, ruszinok, németek és zsidók történelmével kapcsolatos feladatot is beillesszek.

Szerzője a szlovák és magyar történészek által közösen írt történelemkönyvnek, ráadásul a közös múlt egyik legvitatottabb szakaszáról, a dualizmus koráról és az asszimilációs folyamatokról ír. Milyen eltérések voltak magyar kollégájának szemléletmódjához képest?

A Štefan Šutaj és Szarka László vezetésével készülő, 15 magyar és 15 szlovák szerző fejezeteiből álló magyar–szlovák történelemkönyv – sokéves előkészület után – 2014-ben fog megjelenni. Én a dualizmus korát a pécsi Nagy Mariann kolléganővel közösen dolgoztam fel. Úgy vélem, hogy szövegeink megfelelően kiegészítik egymást. Én inkább a mai Szlovákia területéhez kötődő etnikai és kultúrtörténetre koncentráltam, Nagy Mariann a gazdasági fejlődést és a társadalom teljes modernizálódását vizsgálta.

Legutóbbi könyvének második kötetében a dél-alföldi szlovákság 1945 utáni történetével fog foglalkozni. Lezárult már ez a munka? Milyen új eredményei vannak?

A *Krátke dejiny dolnozemskejch Slovákov* (Az alföldi szlovákok rövid története) című könyv első kötetének előszavában leírtam, hogy ezt a történetet 1945 után fogom folytatni. Azonban jelenleg a 20. század első felében tevékenykedő alföldi szlovák történészekről szóló monográfián (ami a *Historiografia dolnozemskejch Slovákov v 19. storočí* című, 2010-es könyvem folytatása) és egy, az alföldi szlovákok 19–20. századi történelméről szóló dokumentumgyűjteményen dolgozom. Ezenkívül egykori doktoranduszhallgatómmal tervezünk jövőre kiadni monográfiát Zsilinszky Mihályról. Így a *Krátke dejiny...* később tudom csak folytatni, mint ahogy eredetileg terveztem. De továbbra is kutatom a témát és gyűjtöm az anyagot, ahogy az időm engedi.

Köszönjük a beszélgetést!

A beszélgetést készítette és fordította:
Demmel József